

مرزا صاحبان دی داستان وچ تقدیر تے انسانی ارادے دا فلسفہ

THE PHILOSOPHY OF FATE AND HUMAN WILL IN THE STORY OF MIRZA SAHIBAN.

ڈاکٹر سید غضنفر حسین بخاری

اسسٹنٹ پروفیسر پنجابی، بابا گورو نانک یونیورسٹی نیکانہ صاحب

The story of "Mirza Sahiban" is a classic example where the clash between human will and destiny becomes evident. Sahiban breaking Mirza's arrows symbolizes human agency, but their death proves that destiny ultimately prevails. Another significant aspect of this tale is that the struggle of Mirza and Sahiban is against fate. They challenge destiny multiple times in the path of their love and fight for it, but in the end, their struggle is rendered powerless in the face of destiny.

Keywords: struggle destiny , Mirza Sahiban, story

پنجابی قصہ ادب وچ مرزا صاحبان نوں اچھا مقام پر اپت اے۔ ایس قصے وچ جتھے ساہنوں مرزے دی بہادری نظری آوندی اے او تھے صاحبان دی مرزے نال محبت دے ڈھکویں جھلکارے ملدے نیں۔ (1) ایناں سبھ گلاں دے نال ساہنوں مرزا صاحبان دے قصے اندر انسانی ارادے اتے تقدیر دا فلسفہ اپنا گوڑھا رنگ وکھا وندا نظر آوند اے۔ تقدیر تے انسانی ارادے دا فلسفہ ” اک بوہت وڈا موضوع اے، جیہڑا انسانی زندگی دے بنیادی پچھان نوں بھوندہ اے۔ تقدیر دے حوالے نال جیکر گل کریئے تے ایہہ پئی جو رب نے لکھیا اے جیویں کہ اسیں جان دے ہاں پئی ایہہ کہانی دو مرکزی کرداراں، مرزاتے صاحبان، دی محبت دی ناکامی اُتے مبنی اے، ایہہ کہانی انسانی ارادہ تے تقدیر دے ٹکراؤ نوں اگھڑویں رنگ وچ پیش کردی اے۔ ایس کہانی دے وچ تقدیر اہم کردار ادا کردی اے۔ کہانی دے انت تے مرزاتے صاحبان دی موت تقدیر دا اک لازمی حصہ بن جاندی اے چاہے اوہناں نے کئی وی کوشش کیتی اوہناں دی محبت کامیاب نہ ہو سکی۔ اسیں دیکھدے آں پئی تقدیر دے حوالے نال ساہنوں دھار مک پکھوں کیہ وچار ملدے نیں

تقدیر لغت دے اعتبار نال ” اندازہ ” کرن نوں کہندے نیں، جدوں کہ شرعی اصطلاح دے مطابق تقدیر اللہ تعالیٰ دے اوس علم تے فیصلے نوں کہندے نیں جو اس کائنات تے اس دی تمام مخلوق دے بارے وچ اس دے وجود وچ آن توں پہلاں طے ہو چکیا سی۔

تقدیر دیاں دو قسماں نیں:

1۔ تقدیر مبرم۔

2۔ تقدیر معلق۔

پہلی قسم ” تقدیر مبرم ” اے۔ ایہہ آخری فیصلہ ہوندا اے جس نوں اللہ تعالیٰ دے حکم نال لوح محفوظ تے لکھ دتا جاند اے، تے ایس وچ تبدیلی ناممکن اے۔ (2) دوجی قسم ” تقدیر معلق ” دی اے، جس وچ اللہ تعالیٰ دا ایہہ وعدہ اے کہ جے کوئی بندہ چاہے تے اس دے نیک عمل تے دعادی وجہ نال اس دی تقدیر بدل سکدی اے۔ (3) مزید، طلاق، ویاہ، بال بچے، موت تے انسان دی حیاتی نال سمبندھت ہر شے دا ویرواتے انسان دی حیاتی دا ہر لمحہ تقدیر وچ لکھیا ہویا اے۔ اس دی کیفیت کیہ اے؟ ایہہ اک راز اے، جس نوں سمجھن دی کوشش کرن توں شریعتِ مطہرہ وچ منع کیتا گیا اے۔ دھار مک پکھوں ساہنوں ایس حوالے نال حضرت علی کرم اللہ وجہہ دا قول ایویں ملدا اے:

” و سأل رجل علي بن أبي طالب رضي الله عنه فقال: أخبرني عن القدر؟ قال: طريق مظلم لا تسلكه، و أعاد السؤال فقال: بخر عميق لا تلجه، فأعاد السؤال فقال: سرّ الله قد خفي عليك فلا تفتشه. ” (4)

ایک بندے نے حضرت علی بن ابی طالب رضی اللہ عنہ توں سوال کیتا:

” مینوں تقدیر دے بارے وچ دسو؟ ”

تہاڈے جواب سی:

” ایہہ اک ہنیرا راہ اے، ایس وچ نہ جاو۔ ”

اوه بندے نے دوبارہ سوال کیتا، آپ نے فرمایا:

"ایہہ اک گہرا سمندر اے، ایس وچ نہ ٹپو۔"

جدوں اوه بندے نے فیر سوال کیتا، آپ نے فرمایا:

"ایہہ اللہ دار ازاے، جو تیرے اُتے چھپیا ہویا اے، اس دی کھوج نہ کر۔"

ایسراں مولانا ابو العلیٰ مودودی لکھدے نیں:

”دیس تقدیر پر عقیدہ رکھنے کی تعلیم قرآن میں دی گئی ہے۔ اس کا کامل مفہوم یہ ہے کہ

انسان دنیا کی کسی طاقت، رفق و تنزل کا مالک نہیں ہے، بلکہ صرف خدا ہی کی ناقابل شکست قدرت اور

رضائے اور اپنے سب معاملات میں اسی پر بھروسہ کرے۔ مزید برآں، یہ تعلقات کے سامنے جھکنے کو

افتخار کرے اور اس ارادہ رب پر راضی ہو، جو کچھ اس کے پیدا ہونے سے مرنے تک کے لئے مقرر کر دیا گیا ہے۔“ (5)

مسئلہ تقدیر دے والے نال ایسوں مڈھلی جانکاری لین توں بعدوں ایسوں مرزا صاحبان دی کہانی ول پر تہے آں مرزاتے صاحبان دے کردار اس گل دی عکاسی کردے نیں

کہ انسان ارادہ کچھ کرداے پر ہونی وچ کچھ ہور لکھیا ہوند اے۔ کہانی دے وڈے پاتر مرزادی بہادری دے باوجود، دونوں اپنی محبت دی قربانی دینی پندیری اے، جو کہ

تقدیر نوں انسانی اختیار تے حاوی دکھا دیندی اے۔ ایہہ تقدیر مبرم اے۔

اس کہانی نوں جدوں ایسوں گوہ نال پڑھدے ہاں تاں ایہہ گل منتر دی اے پئی مرزا اک بہادر جوان اے جیہڑا صاحبان لئی اپنی جان خطرے وچ پالیندا اے، پر

قسمت اوہناں دے حق وچ نہیں ہوندی۔ صاحبان نے اپنے بھراواں نوں بچاواں لئی مرزے دے تیراں نوں توڑ دتا، ایس کہانی وچ دو محبتاں دی گل اے حقی گل تے ہے

صاحبان دے کردار وچ ساہنوں دو گلا پن نظری آوند اے اک محبت مرزے نال دو جی محبت بھراواں نال اے۔ آخر بھراواں دی محبت غالب آجاندی اے جو اوہ مرزے دے

تیر بھن دیندی اے، ایہی فیصلہ تقدیر داسی۔ انسانی ارادہ تیر بھن چکھے ایہہ سی پئی بھراواں نوں بچایا جاسکے جس وچ تقدیر نے اوہدے بھراواں داسا تھ دتا۔ صاحبان دا تیر

بھن والا عمل کہانی دا فیصلہ کن ایونٹ اے جو انسانی ارادے دی تکمیل وچ رکاوٹ بن جاندا اے۔ اخیر کہانی وچ اوہ وقت آجاندا اے جتھے انسانی کوشش تقدیر دے سامنے

بے بس نظر آندی اے۔

ایسراں ساہنوں ایس کہانی اندر انسانی ارادہ دی اہمیت وی بڑے اگھڑویں رنگ نال نظری آوندی اے۔ ساہنوں پوری کہانی اندر تھان تھان تے مرزاتے صاحبان دے کردار

وچ انسانی ارادہ دی گہری جھلک نظر آوندی اے۔ صاحبان، جو مرزے نال محبت کردی اے، اپنی مرضی نال فیصلہ کردی اے مرزے دے نال اپنے گھروں ادھلن دا

ادھلن والے اپنے ارادے وچ اوہ کامیاب ہو جاندا اے۔ ایسراں جنڈ دے رکھ تھلے اوہ اپنی مرضی نال مرزے دے تیراں نوں توڑ دیندی اے تاں جے خون خرابہ نہ

ہوے۔ اوہ ایہہ ارادہ اس کہانی دے انت نوں تبدیل کردیندا اے۔ مرزادی اپنی زندگی دے اہم فیصلے اپنے ارادے دے مطابق کرداے۔ اوہ صاحبان لئی اپنی جان نوں

خطرے وچ پالیندا اے، جیہڑا اوہدی بہادری تے ارادے دی مضبوطی نوں دکھاندا اے۔ پر انسانی ارادہ دے باوجود، اوہدی تقدیر اوہدے خلاف ہوندی اے۔

صاحبان دا پہلا ارادہ کامیاب رہیا کہ اوہ مرزے نال گھروں چلی جاوے اوہ چلی گئی اوہ ارادہ ایساں نکڑا اے پئی اوہنے بیوہ دی پگ اتے بھراواں دی لُج الاگھ کے گھر دی سردل

آسانی نال ٹپ لئی جیویں ساہنوں گھروں نکلن لگی صاحبان مضبوط تے نہڑک نظری آوندی اے ایویں ای ساہنوں مرزے دے تیر بھن لگی وی صاحبان بہادر نظری

آوندی اے پر اوس بہادری وچ وفاداری دور دور تک کدھرے دکھائی نہیں دیندی ایس دی وجہ سماج اے، سماج دی سنترا اپنی مضبوط اے پئی اوہ وڈے وڈے ارادیاں نوں

منی کروا دیندا اے۔ سماج جتھے انساناں نوں جیون دا ڈھنگ سکھاوند اے اوہ تھوہ اوہ انساناں نوں اپنی مرضی نال مولڈوی کر لیندا اے جیویں ایس کہانی اندر اوہنے صاحبان

نوں مرزے دے تیر بھن لئی پر ریت کیتا اے۔ سماجی دباؤ پر بھانسی حیاتی نوں بے حد متاثر کردا اے انسان کئی وار اوہ سبھ کرن تے مجبور ہو جاندا اے جو اوہ نارمل حالات

وچ کدے وی نہیں کرنا چاہندا۔

ایسراں اسی ایہہ کہہ سکدے آں پئی ساہنوں ایس کہانی وچ صاحبان دے مرزے دے تیر بھن دے عمل دے کچھ گورھا سماجی دباؤ نظری آوند اے دو جے لفظاں وچ

مرزا صاحبان دی کہانی وچ سماج دا دباؤ، اوس دا پریوار، خاص طور اُتے اوہدے بھراوے آل دوالا، ایہہ سبھ اوس نوں مجبور کردیندے نیں پئی اوہ اپنی وفاداری نری اپنے سماج

لئی دکھائے، ساہنوں ایہہ سماجی دباؤ، بھراواں دی محبت صاحبان دے تیر بھن دا عمل، کہانی وچ تقدیر دے اک طرح دے محافظ دے طور اُتے نظر آندے نیں۔ اسی ایہہ

وی دیکھدے آں پئی کیسراں سماجی روایتاں انسانی ارادے اُتے اثر انداز ہونیاں نیں۔ • صاحبان دے مرزے دے تیراں نوں توڑنا اپنے سماج نال وفاداری دی ونگی اے۔

مرزے دی موت سماج دی جت اے۔ مرزے دی موت اوس جذبے دی موت اے جیہڑی صاحبان نوں گھر دا بوہالا، تنگھن نوں مجبور کردی اے۔ مرزے دی موت خالص محبت دی موت نہیں ایہہ سگوں اوس ان گھڑت جذبے دی موت اے جیہڑا اک خاص وقت لئی صاحبان دے دل وچ مرزے لئی پیدا ہو یا سی۔ حقی گل تے ایہہ کہ صوفی کسندے نیں کہ دنیا دی ہر شے ہر کم پہلے توں ای طے اے انسان دا اختیار اک حد تک محدود ہوند اے مرزے دی موت تے صاحبان دا وفاداری بدلنا ایس گل نوں ثابت کردا اے کہ انسان دا ارادہ تقدیر نالوں ٹکڑا نہیں اے۔ حافظ برخوردار اپنے قصے مرزا صاحبان وچ لکھدے نیں:

توں نہ رو سر جیا رو نا کر لے بس

قلم ربانی نہیں موڑنی ہے نہیں میرے ہتھ

ایسی قدرت رب دی، ہر شے رب دے وس

جو کچھ بھادے رب نوں حافظا دیہ رکابے لت (6)

حافظ برخوردار دے قلم چوں نکلیا نیلی دا ایہہ بیان "جو قلم ربانی نہیں موڑنی ہے نہیں میرے ہتھ" تقدیر دی حقیقت بارے کھلھ کے دسد اے۔ ایس دے نال نال مرزا صاحبان دی موت اس گل نوں وی ظاہر کردی اے کہ دنیا دی محبت تے ارادہ اک حد تک ہی کامیاب ہو سکدے نیں۔ آخر کار، تقدیر دی مرضی حاوی ہوندی اے۔ جدوں صاحبان گھروں مرزے نال نکلی اے تے اوہ ارادہ کردی اے کہ اپنے گھر وسائے گئی اپنے آن وائے سے نوں لے کے بے شمار سفنے اکھاں وچ سجاکے اوہ مرزے مگر گھوڑی دے بیٹھدی اے ایہہ ہے ارادہ جو کے اوس سے انتہاں دا مضبوط چاب رہیا سی اے پر تقدیر وچ کچھ ہور لکھیا اے منزل لاگے اڑ کے مرزے دے تیراں نوں توڑ دین دا عمل ارادے پر تقدیر دے حاوی ہو جان دی وگی اے۔

ایس عمل نال نوں صاحبان دے کردار اندر خود اعتمادی دی کمی دے طور اُتے وی دیکھیا جاسکد اے اوہ شاید مرزادی طاقت اُتے پورا یقین نہیں کردی یا پھر اس دے اندر اپنے گھروں نکلن والے فیصلے اُتے مکمل بھروسہ نہیں ہوند اے۔ ایہہ عمل اس دی اندرونی کمزوری نوں ظاہر کردا اے کہ اوہ شاید سمجھدی اے کہ مرزا اپنے آپ نوں یا حالات نوں سنبھال نہیں سکد ا۔ صاحبان دے من وچ خوف وی ہو سکد اے کہ مرزا بے تیراں نال حملہ کردا اے، تاں اوہناں دے رشتے نوں ہمیشہ لئی ختم کر دتا جائے گا۔ اس دا ایہہ عمل اس دے اندر دے ڈر دی علامت ہو سکد اے۔ پر تیر بھن اتے مرزا صاحبان دے مرن وچ اسیں دیکھنے آں ارادے ٹھڈے جڑدے نیں پر پوری کہانی وچ تقدیر حاوی رہندی اے۔ انسان اپنی تقدیر نوں اپنے ارادے نال بدل لئی ہمیشہ کوشش کردا اے ایسراں ای مرزا صاحبان نے وی کریا دوجے لفظاں وچ اسیں آکھ سکے آں پی مرزا صاحبان دی کہانی اک مثال اے کہ کیوں انسان اپنے ارادے نال اپنی تقدیر نوں بدلنے دی کوشش کردا اے، پر اکثر حالات تے واقعات اوہدی مرضی دے برعکس ہو جاندے نیں۔ مرزا صاحبان دی کہانی وڈے پیمانے اُتے اک ناکام محبت دی داستان اے، جتھے انسانی ارادہ بار بار امتحان وچوں گزر دا اے، پر آخر کار ناکام ہو جاندی اے۔ صاحبان دے فیصلے جیویں کہ مرزے دے تیراں نوں توڑنا — کہانی دا اک بہتا، ہم موڑا اے کہ اوہ اپنی مرضی نال ایہہ کم کردی اے، اوہ ایس گل دا متا پکا یلندی اے پئی میں مرزے دے تیر توڑنے میں لیکن اس دا فیصلہ اوہدی اتے مرزادی موت دا سبب بن جاند اے۔ مرزا وی بہادر ہون دے باوجود اپنے فیصلے تے عمل کر کے اس انجام نوں نہ بچا سکیا، جیہڑا ظاہر کردا اے کہ انسانی ارادہ دی اک حد اے جتھے تقدیر غالب آ جاندی اے تے صاحبان دے تیر بھن کارن مرزا مار یا جاند اے پیلو لکھدا اے:

مند اکیتا سُن صاحبان، میرا تر کش ٹنگیا چنڈ

تن سوکانی مرزے جو ان دی، دیند سیالان نوں ونڈ (7)

"مرزا صاحبان" دی کہانی اک کلاسیک مثال اے جتھے انسانی ارادہ تے تقدیر دا ٹکراؤ نظر آندا اے۔ صاحبان دا مرزا دے تیراں نوں توڑنا انسانی اختیار دی علامت اے، پر اوہناں دی موت اس گل نوں ثابت کردی اے کہ تقدیر آخر کار حاوی ہو جاندی اے۔ اس کہانی وچ اک ہور اہم پہلو ایہہ اے کہ مرزا تے صاحبان دی جدوجہد تقدیر دے خلاف اے۔ اوہ اپنی محبت دے راہ وچ کئی وار تقدیر نوں چیلنج کردے نیں تے اپنی محبت لئی لڑدے نیں، پر آخر کار تقدیر دے سامنے اوہناں دی جدوجہد بے بس ثابت ہوندی اے۔ ایہہ گل ثابت کردی اے کہ تقدیر دے فیصلے کئی وار انسان دی مرضی تے کوششاں توں آگے ہوندے نیں، تے انسان نوں آخر کار رب دی مرضی نوں مننا پے جاند اے۔

حوالے

<https://ur.wikipedia.org/wiki/1> مرزا صاحبان

2- تقدیر معلق و مبرم اور انسان کا اختیار، رانا اعجاز حسین، روزنامہ پاکستان، 5 مارچ 2020

3- اوبی، روزنامہ پاکستان، 5 مارچ 2020

4- مر قاة المفاتیح شرح مشکاة المصابیح، کتاب الایمان، باب الایمان بالقدر، الرقم: 79 ج: 1 / 147، ط: دار الفکر

5- سید ابوالاعلیٰ مودودی، مسلہ جبر و قدر، ص 61، اسلامک پبلی کیشنز (پرائیویٹ لمیٹڈ)، منصورہ ملتان روڈ لاہور پاکستان

6- پیلو، قصہ مرزا صاحبان، مرتبہ ڈاکٹر حمید اللہ شاہ ہاشمی، ص 14، مکتبہ دانیال لاہور، 2023

7- حافظ بر خوردار، قصہ مرزا صاحبان، ص 148، لوک ورثہ اسلام آباد، 1984

Reference in Roman Script

1. [https://ur.wikipedia.org/wiki/ Mirza Sahiban](https://ur.wikipedia.org/wiki/Mirza_Sahiban)
2. Taqdeer Muallaq wa Mubram or insan ka iktayar, Rana Ijaz Hussain, Roznama Pakistan, 5th March 2020
3. Ibid Roznama Pakistan, 5th March 2020
4. "Mirqat al-Mafatih Sharh Mishkat al-Masabih, Kitab al-Iman, Chapter: Belief in Qadar, No. 79, Volume: 1 / Page: 147, Published by: Dar al-Fikr"
5. Syed Abul A'la Maududi, Masla Jaber o Qader , p. 61, Islamic Publications (Private Limited), Mansoorah, Multan Road, Lahore, Pakistan
6. Pilu, Qisa Mirza Sahiban, Muratab Dr. Hameedullah Shah Hashmi, p. 14, Maktaba Danial, Lahore, 2023
7. Hafiz Barkhurdar, Qisa Mirza Sahiban, p. 148, Lok Virsa, Islamabad, 1984